

TURKIYA TAJRIBASI ASOSIDA O'ZBEKISTON TURIZM SEKTORINING RAQOBATBARDOSHLIK DARAJASINI KOMPLEKS BAHOLASH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19507433>

Xurshid Toshpulatov

Biznes va turizmni rivojlantirish innovatsion Markazi direktori (MDIST)

1. Kirish

Raqobat, turistik bozorda bir xil maqsadga erishishdan manfaatdor bo'lgan korxonalar yoki davlatlar o'rtasidagi munosabatlar sifatida tushuniladi. Raqobatbardoshlik - bu raqobatlashish va omon qolish uchun zarur bo'lgan qobiliyat darajasini ifodalaydi. Turizm sohasida raqobatbardoshlik nafaqat arzon narxlar yoki boy tabiiy-madaniy resurslar bilan, balki infratuzilma, xizmat sifati, davlat siyosati, investitsiya muhiti va marketing strategiyalari kabi omillar majmuasi orqali shakllanadi.

Xalqaro turizm bozorida yuqori raqobatbardoshlikka ega mamlakatlardan biri sifatida Turkiya o'zining turizm modeli, davlat-xususiy sektor hamkorligi va markala nashturizmni rivojlantirish siyosati bilan ajralib turadi. Turkiya turizm sektorining rivojlanish tajribasini o'rganish O'zbekiston turizm sektorining raqobatbardoshlik darajasini tizimli baholash va rivojlantirish siyosatini ishlab chiqish uchun mazmunli amaliy-ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

2. Turizm raqobat va raqobatbardoshlik tushunchalari

Raqobat - bu ikki yoki undan ortiq shaxs, korxonalar yoki davlatlar o'rtasida bir xil resurs, bozor yoki mijoz ulushiga ega bo'lish uchun kurash. Bunday kurash, o'z navbatida, nafaqat omon qolish, balki ko'proq foyda, ko'proq daromad va nufuzga ega bo'lish uchun ham amalga oshiriladi. Turizm bozorida raqobat quyidagi asosiy shakllarda namoyon bo'ladi: mahsulot/xizmatlar, narx, joylashuv (geografik kelib chiqish) va reklama orqali raqobat.

Turizm sektoridagi raqobatbardoshlik ko'plab iqtisodiy, institutsional, ijtimoiy va atrof-muhit omillarining o'zaro ta'siridan hosil bo'ladi. M. Porter o'zining "raqobatbardoshlik manbalari" konsepsiyasida raqobatbardoshlikni quyidagi to'rt asosiy omil bilan bog'laydi: faktor shartlari, talab shartlari, tegishli va qo'llab-quvvatlovchi sohalarning mavjudligi, shuningdek, biznes strategiyasi, tuzilishi va raqobat sharoitlari. Turizm bozorida bu omillar mamlakatning infratuzilma, xizmat sifati, siyosiy-huquqiy muhit, transport tarmoqlari, kadrlar tayyorgarligi va ekologik barqarorlik kabi ko'rsatkichlar bilan o'lchanadi.

3. Turkiya turizm sektorining raqobatbardoshlik tajribasi

Turkiya turizm sektori 1980-yillardan boshlab ommaviy “dengiz-qum-quyosh” turizmi strategiyasi orqali yuqori daromadlar olish uchun qo‘llab-quvvatlanib, milliy iqtisodiyotning strategik sanoatlaridan biriga aylangan. Turizm daromadi 1963-yildagi 7,7 million AQSH dollardan 1998-yilda 8 milliard dollarga yetib, 2007-yilda YaIMning taxminan 6% gacha ulushiga ega bo‘ldi. Turkiya 2000-yildan 2009-yilgacha dunyoning sayyohlar soni va turizm daromati bo‘yicha yuqori reytinglarga ko‘tarildi.

Turkiya turizm sektorining kuchli tomonlari orqali unga xos raqobatbardoshlik omillarini ajratish mumkin:

- boy tabiiy va madaniy meros, tez oshmaydigan iqlim va turistik obyektlar;
- yuqori mehmonxona infratuzilmasi, aeroport va yo‘l tarmoqlarining yaxshi rivojlanganligi;
- Yevropa, Yaqin Sharq va Markaziy Osiyo bozorlariga yaqin bo‘lgan strategik geografik joylashuv;
- turizm mahsulotlari tarkibining o‘z vaqtida diversifikatsiyasi (dengiz, tarix-madaniy, tibbiy, so‘nggi yillarda golf, kongress va sog‘liqni saqlash turizmi).

Bir vaqtda Turkiya turizmi zaif tomonlari va tashqi tahdidlar bilan ham duch keladi. Bu:

- dengiz-qum-quyoshga ortiqcha qaramlik (“3S”) va past narx markatini mustahkamlash;
- ayrim hududlarda turizm oqimining kuchli mavsumiylik xususiyati;
- xorijiy turizm kartellarining operator/marketing orqali bozor ustunligi;
- qo‘shni mamlakatlardagi siyosiy beqarorlik va global ekologik matn (masalan, O‘rta dengiz bo‘yidagi ifloslanish).

Bu kuchli va zaif tomonlarni, imkoniyat va tahdidlarni systemali tahlil qilish Turkiya turizm sektorining raqobatbardoshlik darajasini tushunish uchun SWOT-tahlil asosida qurilgan indeks tizimlari bilan birlashtiriladi. Jahon iqtisodiy forumi (WEF) tomonidan ishlab chiqilgan **Sayohat va turizm raqobatbardoshlik indeksi** (TRCI) 14 ta komponent va 75 ta kichik ko‘rsatkichdan iborat bo‘lib, Turkiya uning 2007-yildagi reytingida 52-o‘rin, 2011-yilda esa 50-o‘rinda qatnashgan. Turkiya infratuzilma, biznes muhiti va inson-madaniy resurslar bo‘yicha yuqori, ammo salbiy tashqi siyosiy-xavfsizlik konteksti tufayli umumiy ballda barqarorlik yo‘qolayotganligi kuzatiladi.

4. Turkiya tajribasi asosida O‘zbekiston turizm sektorining raqobatbardoshligini baholash metodologik modeli

Turkiya tajribasi asosida O‘zbekiston turizm sektorining raqobatbardoshligini kompleks baholash uchun quyidagi ko‘p omilli tizimli model taklif etiladi. Bu

model Turkiya misolida sinab ko'rilgan va O'zbekiston resurslari, siyosati va bozor ehtiyojlariga moslashtirilgan.

4.1. Modelning asosiy komponentlari

Model quyidagi besh asosiy blokdan iborat:

Komponent	Mazmuni	Asosiy indikatorlar (Turkiya-O'zbekiston)
Institutsional muhit	Turizm siyosati, huquqiy normativ baza, davlat-xususiy sektor hamkorligi	Turkiya: yuqori darajadagi milliy turizm dasturlari, viloyat turizm provintsiyasi tizimi ; O'zbekiston: yangi turizm siyosatini joriy etish bo'yicha qarorlar, turizm qo'mitasi faoliyati
Infratuzilma	Turizm faoliyati uchun zarur bo'lgan transport, mehmonxonalar, turistik yo'nalishlar	Turkiya: yuqori mehmonxona inventar, aeroport va avtomagistralar tarmog'i ; O'zbekiston: mehmonxona inventarini ommalamashtirish, hududiy turistik yo'nalishlar rivojlanishi
Investitsiya muhiti	TSE, FDI, sektor bo'yicha kapital kiritish darajasi	Turkiya: yuqori turizm investitsiyalari, milliy ve xalqaro turizm loyihalari ; O'zbekiston: yangi turizm investitsiyalari bo'yicha davlat dasturlari
Marketing va brending	Milliy turizm brendi, marketing kampaniyalari, digital platformalar	Turkiya: "GoTurkey", "Turkish Riviera" brendlari, xalqaro pazarlarda yuqori reklama hamda raqamli marketing ; O'zbekiston: "O'zbekiston - sakkizinchi go'zal" kabi loyihalar
Xizmat sifati	Xizmat standartlari, turist qoniqish indeksi, kadrlar tayyorgarligi	Turkiya: yuqori xizmat standartlari, xalqaro sertifikatlar ; O'zbekiston: xizmat ko'rsatishning o'zgartirilishi

4.2. O'zbekiston-Turkiya turizm sektorlari qiyosiy tahlili

Quyidagi kengaytirilgan ko'rsatkichlar tizimi Turkiya tajribasini O'zbekistonning hozirgi turizm rivojlanish darajasiga o'tkazish imkonini beradi:

Ko'rsatkich	Turkiya	O'zbekiston	Tahlil
Xalqaro turistlar soni	Yaxshi yuqori darajada, yillik 40 mln+	O'sish bosqichida, yillik 10 mln+ darajada	Turkiya: yuqori daromadli segmentga qaram - O'zbekiston: yuqori daromadli segmentni oshirish imkoniyati
Turizm daromadi	Turizm: YaIM bo'yicha ~6%	Turizm: YaIM bo'yicha 1,5-2% darajada	Turkiya turizmni eksport tarmog'i sifatida rivojlantirgan, O'zbekiston hali investitsiyaga ega
Turist boshiga daromad	O'rtacha – yuqori darajada	O'rtacha – pastroq darajada	Xizmat ko'rsatish sifati va diversifikatsiya farksizligi
Mehmonxona infratuzilmasi	Yuqori investitsiyalar, yuqori yulduzli mehmonxonalar	Rivojlanayotgan, yuqori investitsiyalar kamroq	Investitsiya hamda marka loyihalari zarur
Turizm mahsulotlari	Diversifikatsiyalangan (dengiz, tarix-madaniy, tibbiy, kongress va boshqalar)	Asosan madaniy va tarixiy turizm	Yangi mahsulotlar (sport, tibbiy, so'nggi yillarda golf va kongress) zarur

Bu jadvalga ko'ra, Turkiya turizm sektorining raqobatbardoshligi asosan yuqori mehmonxona infrastrukturasi, yuqori daromadli xizmat ko'rsatishga, yuqori investitsiyalarga va kuchli marketing/brending tizimiga bog'liq. O'zbekiston esa, boy tarixiy-madaniy resurslarga ega bo'lishiga qaramay, yuqori investitsiya muhiti, yuqori mehmonxona inventari, yuqori daromadli turizm mahsulotlari va xalqaro marketing kabi bo'laklarda O'zbekiston turizm sektorining hozirgi o'rnini pastroq.

4.3. Modelning bosqichlari (Turkiya tajribasi asosida)

1. **Institutsional tahlil bosqichi:** Turkiya turizm qonunchilik va boshqaruv tizimi (viloyat turizm provintslari, milliy turizm dasturlari) asosida O'zbekiston turizm qonunchiligini va boshqaruv tizimini reytinglarda o'qish.

2. **Infratuzilma indeksini hisoblash:** Mehmonxona yulduzli tarmoq, aeroportlar, avtomagistralar va umumiy transport tarmoqlariga ko'ra indeks yaratish.

3. **Investitsiya va biznes muhiti indeksi:** Turizm bo'yicha TSE va FDI darajasini hisoblash, davlat dasturlari samaradorligini o'lchash.

4. **Marketing va branding tahlil:** Xalqaro pazarlarda yuqori darajadagi marketing kampaniyalari miqdorini o'lchash, milliy brend tarkibini o'zgartirish.

5. **Xizmat ko'rsatish sifati indeksi:** Xalqaro turizm xizmat ko'rsatish sertifikatlari, turist qoniqish indeksini o'lchash.

5. Turkiya tajribasi O'zbekiston uchun metodologik tahlilni takomillashtirish

Turkiya tajribasi O'zbekiston turizm sektorining raqobatbardoshlik darajasini kompleks baholash metodologiyasini quyidagi usullar bo'yicha takomillashtirish imkonini beradi:

- **Turkiya-O'zbekiston turizm bozorlari ko'rinishini o'zgartirish:** Turkiya-O'zbekiston turizm hamkorlik shartnomalari bo'yicha yangi turizm yo'nalishlarni o'zgartirish.

- **Turizm yo'ldosh hisobi (TSA):** WTTC va BMT tomonidan taklif etilgan Turizm yo'ldosh hisobi (TSA) tizimini O'zbekiston turizm bozorlari bo'yicha o'zgartirish.

ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1. Porter, M. E. (1990). New global strategies for competitive advantage. *Planning Review*, 18(3), 4-14.

2. Roney, S. A. (2011). *Turizm Bir Sistemini Analizi*. Detay Yayıncılık, Ankara.

3. Ünlüöner, K., Tayfun, A., & Kılıçlar, A. (2011). *Turizm Ekonomisi*. Nobel Yayıncılık, Ankara.
4. World Travel & Tourism Council (WTTC). (2013). *Travel & Tourism Impact 2013*. London.
5. Türkiye Seyahat Acentaları Birliği (TÜRSAB). (2009). *Turizm İstatistikleri ve Sezon Çalıřmalar Raporu*. <https://www.tursab.org.tr/raporlar>
6. Yarcan, ř. (1996). *Turizm Endüstrisinin Yapısı*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
7. Han, X., & Fang, B. (1997). Measuring the size of tourism and its impact in an economy. *Statistical Journal of the United Nations Economic Commission for Europe*, 14(4), 357-379.
8. World Bank & UNWTO (based on Tourism Satellite Account framework). (1990s-2000s). *Tourism Satellite Accounting – Methodological Guidelines*. United Nations.
9. Bayraktar, M. (2015). *Turizm Ve Ekonomik Geliřme: Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir Uygulama*. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
10. World Economic Forum (WEF). (2007). *The Travel & Tourism Competitiveness Report 2007: Furthering the Process of Economic Development*. Geneva, Switzerland. https://www3.weforum.org/docs/WEF_TT_Competitiveness_Report_2007.pdf
11. Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Arařtırma Kurumu (TÜBİTAK). (2003). *Vizyon 2023 Ulařtırma ve Turizm Paneli*. Ankara. https://tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/ut/utp_son_surum.pdf
12. TEB / BNP Paribas Ortaklıđı. (2011). *Turizm Sektörü Gelecek Stratejileri Konferansı*. Antalya, s. 22.
13. World Economic Forum (WEF). (2022-2024). *Travel & Tourism Development Index (TTDI)*. Geneva, Switzerland. https://www3.weforum.org/docs/WEF_TT_Development_Index_2024.pdf
14. O'zbekiston turizm sohasini rivojlantirishda turizm raqobatbardoshlik indeksi maqsadlari. (2024). *Iqtisodiyot va turizm jurnali*. Iqtisodiyot va turizm tadqiqotlari, 3(1), 45-58.
15. "O'zbekiston turizm sohasi" – O'zbekiston turizm bozorining iqtisodiy hissasini baholash. (2017). *Kun.uz*. 21-fevral, 2017. <https://kun.uz/90173258>
16. Turkiya turizm infrastrukturasi oshirish bo'yicha O'zbekiston hamkorligi. (2025). *Xabar.uz*. <https://xabar.uz/uz/siyosat/turkiya-va-ozbekiston-ortasida-turizm-sohasida>

17. Turkiya turizm sektori raqobatbardoshlik indeksi tahlili. (2022). *Daily Sabah*. <https://www.dailysabah.com/business/tourism/turkey-vows-greater-tourism-competitiveness-as-it-advances-in-key-index>
18. Turkiya TTDI 2024 hisoboti bo'yicha janubiy Evropa yetakchi turizm rivojlanishi. (2024). *TRT World*. <https://www.trtworld.com/article/18164936>